

Aneta Foltyniewicz*

SZANSE ZAWODOWE MŁODYCH W OKRESIE KRYZYSU GOSPODARCZEGO

Koncepcja dualnego rynku pracy zakłada, iż dobra kondycja gospodarki, cechująca się wysokim i względnie stabilnym poziomem popytu powoduje poszerzenie się segmentu pierwotnego – oferującego atrakcyjne miejsca pracy w firmach o silnej pozycji rynkowej. Natomiast w sytuacji pogorszenia się koniunktury rozszerza się wtórny segment, obejmujący stanowiska w małych i średnich podmiotach z obszaru brzegowego gospodarki. Do najważniejszych przyczyn segmentacji rynku pracy zaliczane jest selekcyjne (dyskryminacyjne) postępowanie pracodawców, kierujących się przy wyborze i ocenie pracowników niezmiennymi cechami kandydatów, takimi jak: płeć, wiek, narodowość, rasa, a także postawy samych pracowników (Kryńska 1998). Segment wtórny najczęściej obejmuje migrantów, osoby młode oraz osoby w wieku przedemerytalnym, a także część kobiet.

Globalny kryzys ekonomiczny od ponad sześciu lat wyznacza ramy funkcjonowania gospodarek, społeczeństw i poszczególnych grup społecznych. Skutki recesji, tj. bankructwa firm, wzrost stopy bezrobocia, ograniczenie środków na cele socjalne w różnym stopniu dotyczą poszczególnych kategorii społecznych. W sytuacji niekorzystnych trendów makroekonomicznych i demograficznych przechodzenie od edukacji do zatrudnienia jest procesem szczególnie trudnym dla współczesnej młodzieży.

Autorzy krajowych opracowań (Boni 2011) i Międzynarodowej Organizacji Pracy¹ zwracają uwagę na istotne zagrożenie społeczne, wynikające z przedłużającej się bierności zawodowej młodzieży. Obawy dotyczą możliwości wygenerowania przez kryzys tzw. „straconej generacji”, czyli młodych, dobrze wykształconych ludzi, którzy wchodzi na rynek pracy w warunkach recesji i nie znajdują tam dla siebie miejsca.

Interesuje mnie, jak w warunkach globalnych i krajowych problemów na rynku pracy radzą sobie młodzi ludzie? Jakie strategie przyjmują? Czy po-

---

* **Aneta Foltyniewicz** – dr socjologii, absolwentka IS UW. Do głównych zainteresowań naukowych należą: socjologia edukacji, badanie postaw, nierówności społeczne.

¹ *Global Employment Trends for Youth. Special Issue on the impact of the global economic crisis on youth*, ILO Geneva, sierpień 2010.

mimo aktualnych problemów gospodarczych zachowują optymizm odnośnie własnej przyszłości zawodowej czy też popadają w apatię i bierność zawodową? Jak bardzo opinie osób młodych różnią się od pozostałej dorosłej części populacji? W pierwszej części artykułu analizuję aspekt obiektywny, tj. zmiany w aktywności młodych ludzi oraz dwie strategie radzenia sobie z problemem bezrobocia: wydłużającą się edukację oraz migracje zarobkowe. W drugiej części zajmuję się aspektem subiektywnym, czyli przekonaniem na temat szans zawodowych młodych, a także roli, jaką powinno pełnić państwo w zapewnieniu stabilności zatrudnienia.

Przedstawione w tym artykule analizy mają charakter ilościowy i porównawczy. Korzystałam z danych Europejskiego Sondażu Społecznego². W opinii badaczy zjawisk społecznych ESS jest obecnie najambitniejszym przedsięwzięciem w zakresie strategii długofalowego monitorowania procesów społecznych i możliwości wykorzystania danych zarówno w nauce, jak i do celów praktycznych w gospodarce i życiu publicznym (Sztabiński, Sztabiński 2014). Dzięki wysokim standardom metodologicznym, dostępne w domenie publicznej dane tego projektu umożliwiają porównania międzykrajowe obejmujące ponad dekadę i ponad dwadzieścia krajów europejskich.

Analizowałam decyzje i postawy młodych ludzi w Polsce oraz 20 innych krajach europejskich³ w trzech momentach czasowych – w roku 2006, tj. w okresie „przedkryzysowym”, w 2008 r. – początek kryzysu gospodarczego oraz w 2010 roku – jego głębsza faza. Można zatem wyróżnić trzy perspektywy porównawcze: 1) międzykrajową, 2) czasową 3) porównanie młodych osób z pozostałą dorosłą częścią społeczeństwa.

Do kategorii osób młodych włączałam osoby pomiędzy 15. a 30. rokiem życia. Poszerzenie tego przedziału wiekowego o respondentów powyżej 24. roku życia wynika z faktu, iż współcześnie z powodu dużych trudności na rynku pracy młodzi ludzie później się usamodzielniają aniżeli bywało to w poprzednich pokoleniach. Moment osiągnięcia dojrzałości społecznej wyznaczającej koniec okresu adolescencji (Koseła 1999) przypada częściej w okolicach 30. aniżeli 20. roku życia.

W analizach postaw respondentów przedstawionych w dalszej części artykułu brałam pod uwagę czynnik makrostrukturalny, który istotnie określa skalę problemu rynku pracy w okresie recesji gospodarczej, tj. poziom sto-

---

²Europejski Sondaż Społeczny jest jednym z największych i najważniejszych europejskich projektów badawczych. Jego inicjatorem jest Komitet Ekspertów Europejskiej Fundacji Nauki. Wyboru zagadnień dokonuje Międzynarodowy Komitet Naukowy. W Polsce realizacją ESS zajmuje się IFiS PAN.

³Wybrane do analizy kraje można podzielić na dwie kategorie: postkomunistyczne oraz zachodnie.

py bezrobocia. Wykres 1 przedstawia zmiany tego wskaźnika w wybranych krajach w okresie 2006-2010. W głębszej fazie kryzysu gospodarczego najwyższy poziom bezrobocia wystąpił w: Hiszpanii (20,1%), Estonii (16,9%), na Słowacji (14,4%), w Irlandii (13,5%) oraz na Węgrzech (11,2%). Najniższy poziom stopy bezrobocia w 2010 r. odnotowano w: Norwegii (3,6%), Szwajcarii (4,2%), Holandii (4,5%).

We wszystkich analizowanych krajach poza Polską i Niemcami poziom tego wskaźnika w 2010 r. był wyższy niż cztery lata wcześniej. W Niemczech w omawianym okresie następował stopniowy spadek. W Polsce natomiast poziom stopy bezrobocia zmniejszył się do 7,1% w początkowej fazie kryzysu, natomiast w kolejnym dwuleciu wzrósł o 2,5 pkt. proc. Spośród wszystkich analizowanych krajów największy wzrost poziomu stopy bezrobocia w okresie czterolecia nastąpił w: Hiszpanii (o 11,6 pkt. proc.), Estonii (11 pkt. proc.), Irlandii (9,1 pkt. proc.)⁴. Założyłam, iż właśnie w tych krajach istniała najtrudniejsza sytuacja na rynku pracy i mieszkańcy najbardziej odczuwali skutki recesji gospodarczej. Przypuszczam, że w krajach z najwyższą stopą bezrobocia respondenci byli najmniej optymistycznie nastawieni do możliwości znalezienia pierwszej pracy dla młodych.

Według danych Banku Światowego stopa bezrobocia wśród młodych osób w wieku 15-24 lata była o kilka do kilkunastu pkt. proc. wyższa niż stopa bezrobocia dla całej populacji. Najbardziej dotknięte tym problemem były społeczeństwa krajów już wcześniej wspomnianych: Hiszpanii, Estonii, Irlandii oraz Słowacji. Stopa bezrobocia wśród młodych mężczyzn wynosiła tam w 2010 r. ponad 30%, w Hiszpanii 43,2%. W porównaniu do roku 2008 w każdym z tych krajów nastąpił wzrost o kilkanaście pkt. proc. Najniższy poziom wskaźnika wśród młodych był notowany w Szwajcarii oraz Holandii. W Polsce poziom bezrobocia wśród młodych zmniejszył się z 28,3% w 2006 r. do 15,2% w 2008 r., a następnie wzrósł do 22,4%. A zatem, co piąty młody Polak pozostawał bez pracy. Podobny poziom bezrobocia wśród młodych został zanotowany w 2010 r. w: Belgii, Bułgarii, Finlandii, Francji, Portugalii, Wielkiej Brytanii.

W krajach szczególnie dotkniętych kryzysem gospodarczym powinna zdecydowanie zmniejszać się kategoria osób aktywnych zawodowo, a zwiększać kategoria respondentów pozostających bez pracy. Założyłam, iż może również powiększać się kategoria młodych osób, decydujących się na kształcenie jako sposób na podniesienie swoich kwalifikacji oraz szans na rynku pracy. Wybór kontynuacji edukacji na poziomie studiów wyższych może być

---

⁴Duży wzrost stopy bezrobocia (o 12 pkt. proc.) nastąpił w okresie 2006-2010 na Litwie i na Łotwie. Ponieważ jednak te kraje nie brały udziału we wszystkich analizowanych przeze mnie rundach ESS, nie zostały włączone do badania.

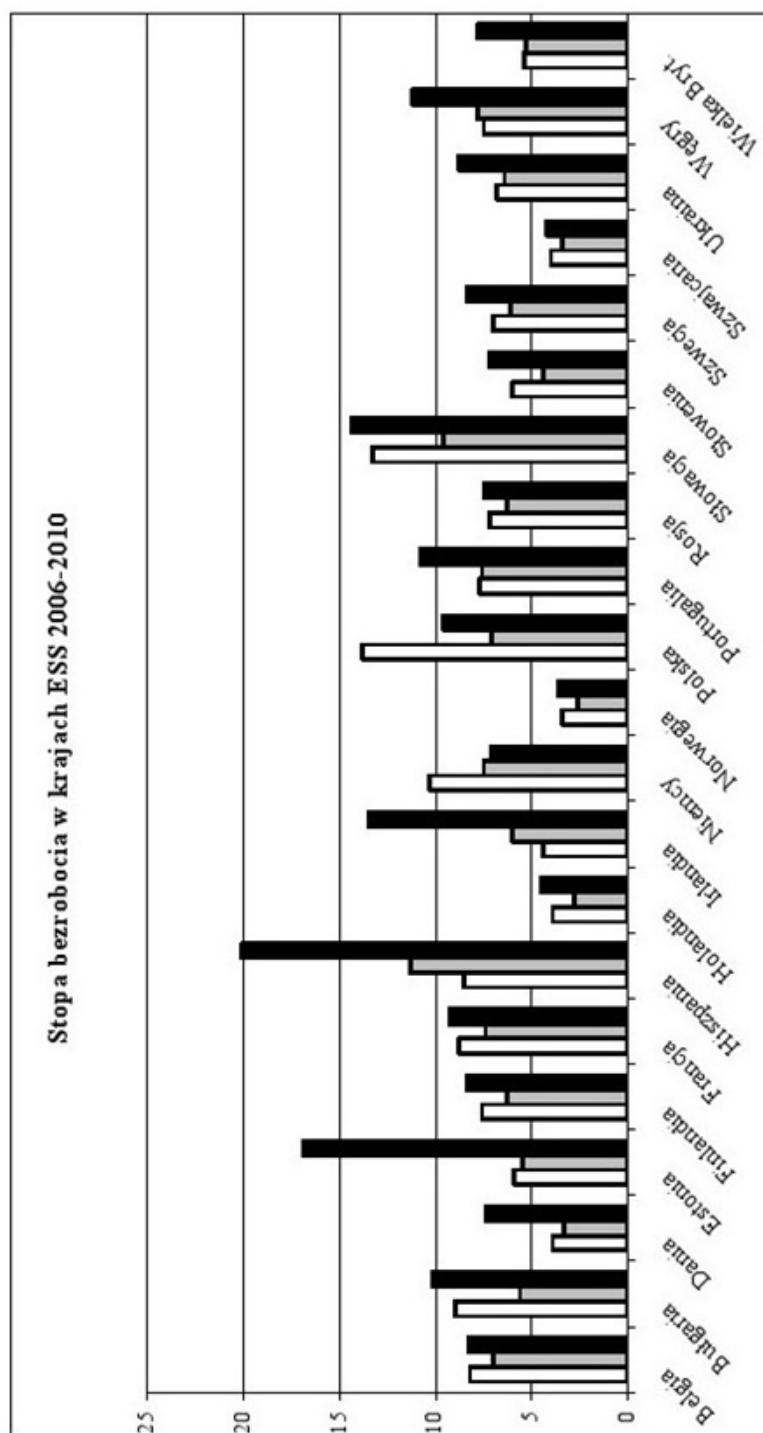
również interpretowany jako ucieczka przed bieżącymi problemami, związanymi z zatrudnieniem i sposobem na przetrwanie najgorszego momentu recesji gospodarczej. Tabele 1a i 1b zawierają zestawienie proporcji młodych osób w okresie 2006-2010 w podziale na trzy kategorie wg głównej aktywności respondentów. Pierwszą stanowią osoby pracujące zawodowo, drugą osoby uczące się, natomiast do trzeciej zaliczają się respondenci bierni zawodowo, w tym bezrobotni (dane w nawiasach).

Według danych ESS, największy odsetek pracujących osób młodych do 30. roku życia odnotowano w Hiszpanii w roku 2006. Wówczas 59,2% respondentów było zatrudnionych, zaś w pozostałej części populacji ten wskaźnik wyniósł 52,7%. Jednakże w tym kraju w okresie analizowanego czterolecia w kategorii pracujących młodych nastąpił największy spadek, łącznie o blisko 18 pkt. proc. W populacji osób powyżej 30. roku życia kategoria ta zmniejszyła się jedynie o 2,5 pkt. proc. Duży spadek wśród młodych pracujących respondentów odnotowano również w: Irlandii, Estonii, Finlandii, Portugalii, a także w 2008 roku na Węgrzech oraz w 2010 r. w Danii i Szwecji. Zmiany w kategorii dorosłej części populacji tych społeczeństw były znacznie mniejsze.

Najniższy odsetek pracującej młodzieży odnotowano w 2006 r. w Niemczech (38,1%) przy wskaźniku zatrudnienia dla dorosłej części populacji wynoszącej 48,5%. W Polsce, w całym analizowanym okresie proporcja młodych osób pracujących zawodowo była stabilna i oscylowała wokół 45%, zaś kategoria pracujących zarobkowo respondentów powyżej 30. roku życia wzrosła o 4,9 pkt. proc.

Tylko w czterech krajach (Dania, Estonia, Finlandia, Węgry) i tylko w 2006 r. odsetek osób bezrobotnych był mniejszy w kategorii osób do 30. roku życia niż w pozostałej części populacji. Największy udział osób młodych pozostających bez pracy, a chętnych i gotowych ją podjąć wystąpił w 2010 r. w: Irlandii, Bułgarii, Hiszpanii, Portugalii. W dorosłej części badanych populacji również w tych czterech krajach najwięcej respondentów określało siebie jako bezrobotnych. W Polsce w 2010 r. 7,9% młodych respondentów było bezrobotnych, przy 5,6% dorosłej części populacji. W Irlandii i Hiszpanii nastąpił największy przyrost kategorii młodych bezrobotnych.

Biorąc pod uwagę te dwa wskaźniki: zatrudnienia i odsetka bezrobotnych można uznać, iż spośród wszystkich krajów ESS włączonych do analizy najtrudniejsza sytuacja na rynku pracy miała miejsce w: Irlandii, Hiszpanii, Bułgarii i Portugalii, zaś względnie dobra, stabilna sytuacja występowała w: Niemczech, Belgii, Holandii, Polsce, co zasadniczo odpowiada interpretacji danych o stopie bezrobocia przedstawionych na wykresie 1.

Wykres 1. Zmiany poziomu stopy bezrobocia w wybranych krajach europejskich w okresie 2006-2010. Dane Banku Światowego.
Źródło: opracowanie własne.

Tabela 1a

Zestawienie młodych respondentów wg głównej aktywności w okresie 2006-2010.

Wybrane kraje ESS				
Kraj	Aktywność	2006	2008	2010
Belgia	praca	39,5	45,5	41,0
	nauka	37,2	36,8	38,1
	bez pracy	23,3(9,5)	17,7(6,9)	20,9(7,7)
	N	441	435	417
Bułgaria	praca	41,2	42,0	36,8
	nauka	29,6	25,7	32,6
	bez pracy	29,2(15,6)	32,3(16,9)	30,6(21,5)
	N	250	350	340
Dania	praca	42,2	42,7	28,9
	nauka	49,1	45,5	56,9
	bez pracy	8,7(1,3)	11,8(6,8)	14,2(9,4)
	N	230	279	318
Estonia	praca	52,5	43,0	37,9
	nauka	41,1	35,2	41,9
	bez pracy	6,4(1,6)	21,8(7,3)	20,1(7,1)
	N	377	409	422
Finlandia	praca	47,0	41,7	35,6
	nauka	42,3	45,7	52,5
	bez pracy	10,7(3,8)	12,6(5,6)	11,9(6,4)
	N	428	499	419
Francja	praca	54,0	50,1	50,0
	nauka	29,5	32,8	34,0
	bez pracy	16,5(9,3)	17,1(10,4)	16,0(10,8)
	N	363	405	318
Hiszpania	praca	59,2	55,0	41,3
	nauka	30,3	31,6	40,0
	bez pracy	10,5(7,0)	13,4(10,4)	18,7(16,1)
	N	485	607	467
Holandia	praca	54,0	55,3	58,5
	nauka	29,4	33,3	30,1
	bez pracy	16,6(4,2)	11,4(2,9)	11,4(4,4)
	N	313	309	272
Irlandia	praca	51,5	47,5	36,8
	nauka	24,3	24,1	29,2
	bez pracy	24,2(9,6)	28,4(16,7)	34,0(22,8)
	N	375	377	685
Niemcy	praca	38,1	43,2	38,8
	nauka	44,1	41,4	43,1
	bez pracy	17,8(7,2)	15,4(7,7)	18,1(4,9)
	N	567	495	1370

Tabela 1b

Zestawienie młodych respondentów wg głównej aktywności

Kraj	Aktywność	2006	2008	2010
Norwegia	praca	48,0	47,7	42,7
	nauka	42,9	44,4	47,4
	bez pracy	9,1(2,2)	7,9(2,6)	9,9(6,3)
	N	410	342	361
Polska	praca	44,3	45,7	44,6
	nauka	40,6	40,0	39,3
	bez pracy	15,1(6,7)	14,3(5,5)	16,1(7,9)
	N	524	488	529
Portugalia	praca	54,9	49,4	46,1
	nauka	33,3	38,2	36,3
	bez pracy	11,8(7,1)	12,4(8,7)	17,6(14,9)
	N	406	427	336
Rosja	praca	48,5	53,8	54,7
	nauka	36,3	27,6	28,5
	bez pracy	15,2(4,7)	18,6(7,0)	16,8(7,1)
	N	631	626	702
Słowacja	praca	44,7	47,9	40,1
	nauka	31,7	27,6	30,9
	bez pracy	23,6(9,1)	24,5(8,0)	29,0(9,2)
	N	508	325	304
Słowenia	praca	39,3	44,3	35,8
	nauka	49,5	45,5	52,5
	bez pracy	11,2(6,4)	10,2(4,9)	11,7(8,5)
	N	374	286	316
Szwecja	praca	45,3	52,8	42,0
	nauka	42,4	39,7	49,8
	bez pracy	12,3(7,8)	7,5(4,6)	8,2(5,1)
	N	448	413	331
Szwajcaria	praca	56,0	58,2	52,4
	nauka	29,1	26,4	37,9
	bez pracy	14,9(4,7)	15,4(6,0)	9,7(3,6)
	N	275	352	330
Ukraina	praca	45,5	46,6	45,8
	nauka	28,0	24,9	20,7
	bez pracy	26,5(7,5)	28,5(10,7)	33,5(13,1)
	N	440	421	406

Węgry	praca	53,8	39,9	44,2
	nauka	27,5	38,6	34,2
	bez pracy	18,7 (4,6)	21,5(11,5)	21,6(11,2)
	N	262	373	330
Wielka Brytania	praca	57,0	55,0	52,7
	nauka	23,5	24,4	26,5
	bez pracy	19,5(8,5)	20,6(5,8)	20,8(8,2)
	N	452	438	452

Zestawienie danych ESS wskazuje, iż największa proporcja młodych respondentów uczących się występowała w omawianym okresie w Danii (45,5-56,9), Finlandii (42,3-52,5) oraz Słowenii (45,5-52,5). W tych trzech krajach nawet połowa respondentów do 30. roku życia uznawała naukę za swoją główną aktywność. W Polsce ta kategoria młodych liczyła około 40%. Proporcjonalnie najmniej młodych uczyło się w tym okresie w: Bułgarii (25,7-32,6), Irlandii (24,1-29,2), na Ukrainie (20,7-28,0), a także w Wielkiej Brytanii (23,5-26,5). W 2010 r., czyli w głębszej fazie kryzysu, tylko w czterech krajach (Holandia, Polska, Ukraina, Węgry) ta kategoria młodych ludzi uległa zmniejszeniu. W pozostałych krajach młodzi ludzie częściej niż w 2008 r. decydowali się na kontynuowanie nauki. Największy wzrost proporcji młodych uczących się nastąpił w 2010 r. w Szwajcarii, Danii oraz w Hiszpanii. A zatem, zarówno w społeczeństwach najmniej dotkniętych kryzysem, jak i w społeczeństwie, w którym sytuacja młodych na rynku pracy może być uznawana za jedną z najtrudniejszych, młodzi decydowali się na kontynuację nauki. Motywacją wyboru takiej strategii życiowej mogła być zarówno chęć uniknięcia niepowodzeń związanych z poszukiwaniem pracy, przeczekanie okresu największej recesji jak również decyzja o uzyskaniu kwalifikacji zawodowych aktualnie poszukiwanych przez pracodawców, zaś w przypadku starszych respondentów – konieczność przekwalifikowania się.

W sytuacji trudności w znalezieniu pracy w ojczystym kraju możliwą alternatywą jest poszukiwanie zatrudnienia za granicą, co zwłaszcza w przypadku obywateli krajów należących do Unii Europejskiej wydaje się być rozwiązaniem stosunkowo atrakcyjnym i, co najważniejsze, możliwym do realizacji. Teoria dualnego rynku pracy wyjaśnia przyczyny migracji zewnętrznych za pomocą czynników makroekonomicznych. Zakłada ona bowiem permanentny brak rąk do pracy w krajach wysoko rozwiniętych, ponieważ istnieje tam wiele zajęć zarobkowych, których z przyczyn prestiżowych nie chcą podjąć obywatele tychże krajów. W tabelach 2a i 2b przedstawiłam proporcje młodych respondentów, którzy mieli w swojej karierze zawodowej co najmniej półroczny okres pracy zarobkowej za granicą.

Tabela 2a

Odsetek respondentów mających doświadczenie pracy za granicą. Dane ESS

Kraj	Kategoria	2006	2008	2010
Belgia	młodzi 15-30	5,5 %	6,8%	4,1%
	N	271	295	270
	dorośli >30	4,6%	6,8%	4,9%
	N	1292	1257	1222
Bułgaria	młodzi 15-30	9,6%	6,8%	12,7%
	N	157	235	221
	dorośli >30	3,7%	4,5%	4,7%
	N	1069	1837	2054
Dania	młodzi 15-30	6,9%	6,9%	6,7%
	N	204	259	283
	dorośli >30	6,0%	4,0%	5,5%
	N	1240	1309	1247
Estonia	młodzi 15-30	18,2%	13,2%	17,2%
	N	258	325	331
	dorośli >30	7,5%	7,1%	6,3%
	N	1129	1226	1356
Finlandia	młodzi 15-30	4,9%	4,6%	5,6%
	N	369	439	359
	dorośli >30	4,6%	4,1%	3,4%
	N	1448	1677	1445
Francja	młodzi 15-30	7,3%	5,5%	7,1%
	N	287	308	239
	dorośli >30	5,9%	4,9%	2,5%
	N	1455	1594	1344
Hiszpania	młodzi 15-30	7,0%	8,8%	7,5%
	N	372	445	319
	dorośli >30	6,1%	6,2%	4,6%
	N	1239	1689	1263
Holandia	młodzi 15-30	11,5%	8,4%	6,0%
	N	279	286	248
	dorośli >30	9,5%	5,1%	5,0%
	N	1513	1401	1495
Irlandia	młodzi 15-30	18,9%	21,5%	21,8%
	N	317	339	490
	dorośli >30	13,1%	9,1%	8,7%
	N	1194	1293	1720
Niemcy	młodzi 15-30	3,8%	5,6%	5,1%
	N	397	378	942
	dorośli >30	3,5%	3,3%	4,2%
	N	2233	2169	4536

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2b

Odsetek respondentów mających doświadczenie pracy za granicą. Dane ESS

Kraj	Kategoria	2006	2008	2010
Norwegia	młodzi 15-30	7,6%	1,4%	8,3%
	N	357	70	302
	dorośli >30	7,8%	4,3%	5,8%
	N	1321	329	1173
Polska	młodzi 15-30	10,4%	9,7%	13,9%
	N	335	339	345
	dorośli >30	5,0%	5,9%	7,2%
	N	1150	1075	1180
Portugalia	młodzi 15-30	11,7%	6,8%	6,1%
	N	274	264	230
	dorośli >30	6,9%	4,5%	5,3%
	N	1588	1682	1663
Rosja	młodzi 15-30	1,4%	2,5%	3,4%
	N	436	474	505
	dorośli >30	1,8%	1,8%	1,7%
	N	1752	1828	1846
Słowacja	młodzi 15-30	22,4%	18,4%	16,0%
	N	322	201	188
	dorośli >30	7,6%	6,7%	5,9%
	N	1151	1438	1481
Słowenia	młodzi 15-30	2,8%	4,7%	2,5%
	N	249	236	200
	dorośli >30	4,6%	3,3%	2,6%
	N	978	874	1004
Szwajcaria	młodzi 15-30	6,6%	7,7%	4,7%
	N	244	299	275
	dorośli >30	5,1%	6,7%	4,2%
	N	1492	1410	1135
Szwecja	młodzi 15-30	12,6%	11,4%	9,8%
	N	342	368	275
	dorośli >30	6,8%	5,6%	5,8%
	N	1447	1402	1154
Ukraina	młodzi 15-30	8,3%	9,4%	4,0%
	N	315	308	278
	dorośli >30	5,3%	5,2%	5,5%
	N	1537	1358	1453

Węgry	młodzi 15-30	3,6%	5,0%	7,8%
	N	194	242	217
	dorośli >30	2,7%	4,8%	4,9%
	N	1201	1140	1208
Wielka Brytania	młodzi 15-30	10,3%	10,6%	9,9%
	N	390	387	363
	dorośli >30	6,1%	4,3%	5,1%
	N	1897	1849	1916

Źródło: opracowanie własne.

W zdecydowanej większości przypadków odsetek respondentów mających doświadczenie pracy za granicą był większy w kategorii osób młodych niż w pozostałej dorosłej części populacji. Ta ścieżka kariery była częściej wybierana w podkategorii osób pomiędzy 25. a 30. rokiem życia aniżeli wśród młodszych respondentów. Analizując dwie główne kategorie, można zaobserwować, iż największe różnice pomiędzy osobami młodymi i resztą populacji miały miejsce w 2010 roku w: Irlandii, Estonii, Bułgarii oraz w 2006 r. na Słowacji. W tych społeczeństwach młodzi byli zdecydowanie bardziej mobilni aniżeli respondenci powyżej 30. roku życia.

Jednakże jedynie w kilku krajach (Irlandia, Rosja, Węgry) w całym analizowanym czterolecu wzrastała kategoria osób mających doświadczenie pracy za granicą. W pozostałych społeczeństwach wielkość ta podlegała fluktuacjom. W całym omawianym okresie wzrost tej kategorii odnotowano w 9 krajach dla osób młodych i w 10 krajach dla respondentów powyżej 30. roku życia. A zatem, młodzi proporcjonalnie częściej decydowali się na pracę poza granicami kraju, ale w okresie recesji ta tendencja nieco osłabła. Kryzys gospodarczy dotykał również rynków pracy krajów docelowych i migracja zarobkowa nie gwarantowała powodzenia w uzyskaniu zatrudnienia i satysfakcjonującego wynagrodzenia. Należy również zwrócić uwagę na to, iż zarobkowe migracje poakcesyjne przekształcały się w migracje długookresowe i osiedleńcze. Na podstawie dostępnych oficjalnych danych trudno jednoznacznie oszacować ich wielkość. W samej Wielkiej Brytanii w 2009 roku było 774 tysiące migrantów długookresowych, z czego ponad pół miliona stanowili Polacy (Iglicka 2011).

Interesujące jest zatem pytanie o to, jak w sytuacji zaistniałego kryzysu gospodarczego młodzi ludzie oceniali swoje szanse na znalezienie pierwszej pracy w pełnym wymiarze etatu. W czwartej rundzie badania ESS to pytanie zostało zadane wprost, a respondenci odpowiadali na nie za pomocą skali od 0 (bardzo małe szanse) do 10 (bardzo duże szanse). Tabela 3 zawiera zestawienie średnich punktów odpowiedzi na to pytanie wśród osób młodych oraz w pozostałej części społeczeństwa.

Tabela 3

Średnie punktów odpowiedzi na pytanie o szansę na pierwszą pracę dla młodych w dwóch kategoriach wiekowych – dane ESS 4

Kraj	Młodzi 15-30			Dorośli >30		
	śr.pkt	SD	N	śr.pkt	SD	N
Dania	7,05	2,04	276	7,09	1,84	1289
Finlandia	6,16	2,03	499	5,38	1,97	1673
Holandia	6,11	1,70	305	6,10	1,62	1395
Norwegia	6,06	2,23	342	6,67	1,89	1195
Szwajcaria	5,55	1,96	348	5,29	1,89	1422
Belgia	5,28	2,13	432	5,03	2,05	1311
Wlk.Brytania	5,17	2,15	429	4,52	2,05	1818
Szwecja	4,89	2,05	406	4,60	1,87	1383
Niemcy	4,66	2,11	493	4,60	2,01	2211
Słowenia	4,40	2,43	325	3,87	2,30	929
Polska	4,22	2,34	486	3,70	2,18	1079
Estonia	4,17	1,98	407	3,69	1,93	1175
Francja	3,77	2,15	405	3,48	1,95	1659
Rosja	3,65	2,52	619	3,52	2,56	1796
Hiszpania	3,52	2,04	597	3,34	1,90	1879
Słowacja	3,29	2,41	282	3,44	2,24	1464
Irlandia	3,28	1,93	374	2,83	1,70	1363
Portugalia	3,28	2,14	424	2,82	1,83	1879
Bułgaria	3,09	2,34	338	3,02	2,12	1731
Węgry	2,98	2,19	369	2,78	2,09	1139
Ukraina	2,31	2,11	417	2,12	1,98	1354

Źródło: opracowanie własne.

W większości krajów młodzi respondenci byli bardziej optymistycznie nastawieni w ocenie szans na znalezienie pierwszej pracy niż pozostała część społeczeństwa. Najwyższą średnią punktów uzyskali młodzi w: Danii, Finlandii, Holandii oraz Norwegii. Najbardziej pesymistyczni w swoich ocenach byli młodzi respondenci na: Ukrainie, Węgrzech oraz w Bułgarii. Polska młodzież ze średnią punktów 4,22 znajdowała się w środku stawki (11. miejsce na 21 krajów). Największa rozbieżność w ocenie rynku pracy między kategorią młodych i dorosłą częścią populacji miała miejsce w: Finlandii

(0,78), Wielkiej Brytanii (0,65), Norwegii (0,61). Najmniejsze różnice wystąpiły natomiast w Holandii (0,01) i Danii (0,04). W Polsce młodzi ludzie byli bardziej optymistycznie nastawieni niż osoby starsze średnio o 0,52 pkt.

Interesowało mnie to, które zmienne – indywidualne czy zmienne poziomu krajowego – silniej oddziaływały na opinie respondentów? Posługując się analizami hierarchicznego modelowania liniowego (Bryk, Raudenbush 1992), skonstruowałam model, do którego włączyłam trzy zmienne poziomu indywidualnego: wiek respondenta, wykształcenie mierzone ilością lat nauki oraz pozycję zawodową mierzoną za pomocą skali statusu społeczno-ekonomicznego sei (Domański 2004), a także zmienną poziomu krajowego – stopę bezrobocia w kraju w 2008 r. Wyniki analizy wariancji ANOVA w programie HLM wskazały, iż 29,5% wariancji opinii na temat szans pierwszej pracy dla młodych miało charakter międzykrajowy. Zmienność międzykrajowa (Tau) wynosiła 1,75. Z chi kwadrat na poziomie 14670,38 i 20 stopniami swobody model był istotny statystycznie na poziomie 0,001.

W tabeli 4 przedstawiłam wyniki analiz HLM zmiennych poziomu indywidualnego. Są to analizy przeprowadzone na całych populacjach badanych krajów. Zmienna „wiek”, która szczególnie mnie interesowała, miała najniższy współczynnik na poziomie -0,0066. Znak ujemny oznacza, iż osoby młodsze były bardziej optymistycznie nastawione aniżeli osoby starsze. Niemniej wpływ tej zmiennej był raczej niewielki. Typ społeczeństwa nie różnicował istotnie wyników. Wykształcenie i pozycja zawodowa silniej niż wiek wpływały na ocenę szans młodych na pierwszą pracę. Osoby legitymizujące się dłuższą karierą edukacyjną były bardziej optymistycznie nastawione niż osoby z niższym wykształceniem. Może to wynikać z faktu, iż według badań zarówno w Polsce, jak i w Europie osoby lepiej wykształcone są bardziej aktywne wobec rynku pracy, częściej poszukują pracy i częściej ją otrzymują. Podobnie respondenci zajmujący wyższe pozycje zawodowe lepiej oceniali szanse młodych na rynku pracy. Zmienne indywidualne w tym modelu wyjaśniały zaledwie 1,1% wariancji. W większości krajów najbardziej optymistycznie szanse na znalezienie pierwszej pracy oceniali młodzi respondenci uczący się, zwłaszcza ci, którzy nie mieli jeszcze doświadczenia zawodowego. Być może rozbudzone ambicje edukacyjne wpływają na bardziej optymistyczną ocenę własnej przyszłości i szans na znalezienie stałego zatrudnienia. Pierwsze starcie z realiami rynku pracy może zmienić te przekonania.

Tabela 4

Wpływ zmiennych poziomu indywidualnego na ocenę szans na znalezienie pierwszej pracy dla młodych (analizy HLM). Dane ESS 4

Zmienna	Współczynnik Gamma	Błąd standardowy	t	df	p
Intercept	3,7278	0,2672	13,951	20	0,001
Wiek respondenta	-0,0066	0,0018	-3,698	30955	0,001
Pozycja zawodowa	0,0102	0,0013	7,859	30955	0,001
Wykształcenie (lata nauki)	0,0282	0,0075	3,794	30955	0,001
Losowe efekty	Odchylenie standardowe	Komponenty wariacji	df	chi kwadrat	p
Intercept 1 u0	1,3152	1,7298	20	11740,92	0,001
poziom 1 R	2,0218	4,0876			

Tabela 5

Ocena szans znalezienie przez młodych pierwszej pracy: zmienne poziomu indywidualnego i krajowego (analizy HLM). Dane ESS 4

Zmienna	Współczynnik Gamma	Błąd standardowy	t	df	p
Intercept	6,1230	0,6101	10,035	19	0,001
Zmienne poziomu krajowego					
Stopa bezrobocia	-0,3890	0,0989	-3,932	19	0,001
Zmienne poziomu indywidualnego					
Wiek respondenta	-0,0066	0,0018	-3,968	30955	0,001
Pozycja zawodowa	0,0102	0,0013	7,854	30955	0,001
Wykształcenie (lata nauki)	0,0283	0,0075	3,792	30955	0,001
Losowe efekty	Odchylenie standardowe	Komponenty wariacji	df	chi kwadrat	p
Intercept 1 u0	1,0417	1,0852	19	7356,61	0,001
poziom 1 R	2,0218	4,0876			

Zmienna poziomu krajowego uzyskała stosunkowo wysoką wartość współczynnika Gamma -0,389. Oznacza to, iż w krajach z wyższą stopą bezrobocia respondenci byli mniej optymistycznie nastawieni niż w krajach

z niższą stopą bezrobocia, co potwierdza główną hipotezę. Model przedstawiony w tabeli 5 wyjaśniał 38% wariacji ocen szans na znalezienie pierwszej pracy przez młodych. Można przypuszczać, iż w 2010 roku, gdy w części analizowanych społeczeństwach problemy gospodarcze uległy intensyfikacji, poziom optymizmu zarówno wśród osób młodych, jak i w dorosłej części społeczeństwa zmniejszył się znacząco.

Analizy przedstawione w artykule wskazują, iż czynniki makroekonomiczne bardziej niż indywidualne charakterystyki określały postawy respondentów. W krajach szczególnie silnie dotkniętych skutkami recesji gospodarczej młodzi respondenci bardziej pesymistycznie oceniali szanse na znalezienie pierwszej pracy aniżeli dorosła część populacji w krajach ze stabilną sytuacją ekonomiczną. Młodzi ludzie zdają sobie jednak sprawę ze swojej szczególnie trudnej pozycji na rynku pracy. W niemal wszystkich analizowanych krajach pracujący respondenci do 30. roku życia częściej obawiali się utraty zatrudnienia aniżeli dorosła część populacji. Za bardzo prawdopodobną możliwość utraty pracy w ciągu roku uznało aż 24,2% młodych Bułgarów, 20,7% Irlandczyków, 21,3% Ukraińców, 17% Estończyków, 14,4% Węgrów i 13,9% Hiszpanów. Analizy HLM wskazały, iż wiek silniej niż wykształcenie i pozycja zawodowa wpływał na obawy związane z redukcją zatrudnienia (Gamma na poziomie -0,012).

Największy wpływ na pesymistyczną ocenę utrzymania aktualnego zatrudnienia spośród zmiennych poziomu krajowego miała proporcja osób w wieku produkcyjnym (między 15. a 64. rokiem życia). Wartość współczynnika Gamma wyniosła 0,082 p 0,005. A zatem, w krajach z wyżym demograficznym (dużą proporcją osób w wieku produkcyjnym) obawy o utrzymanie swojego zatrudnienia były większe. Okazało się, iż w sytuacji kryzysu gospodarczego, kryzys demograficzny może pozytywnie wpływać na nastroje respondentów i ich oceny własnych szans na rynku pracy. Kraje imigracyjne wydają się być szczególnie narażone na napięcia i konflikty na tym tle. Jednakże zacieśnianie przez nie polityki socjalnej może stanowić przesłankę do decyzji o powrocie do kraju dla migrantów, którzy nie mieli intencji osiedlenia się na stałe za granicą. To z kolei generuje problem ich reintegracji w kraju ojczystym. Wg danych ESS w Polsce co czwarty młody bezrobotny miał w swojej karierze zawodowej okres co najmniej półrocznej pracy zarobkowej za granicą.

Pojawia się zatem pytanie, na ile przedłużający się okres bierności zawodowej wpływa trwale na postawy młodych. Wraz z pogłębiającymi się problemami rynku pracy można spodziewać się wzrostu postaw roszczeniowych. Wstępne analizy danych ESS wskazują, iż w krajach z wyższą stopą bezrobocia respondenci częściej domagają się większej roli państwa w zapewnieniu

niu zatrudnienia i zabezpieczenia socjalnego. Wiek wpływa na te postawy tylko po uwzględnieniu efektu typu społeczeństwa. Młodzi ludzie w krajach postkomunistycznych są mniej roszczeniowi niż dorosła część populacji, co można wyjaśnić odmiennymi warunkami społeczno-politycznymi, w których następowała socjalizacja młodego pokolenia. Raport Gallupa z 2007 r. „Young Europeans” wskazywał, iż młodzi z 15 krajów tzw. starej UE jako główną przyczynę pozostawania bez pracy upatrywali w problemach społecznych związanych z rynkiem pracy i recesją, podczas gdy respondenci z nowych krajów członkowskich częściej wskazywali na przyczyny związane z nimi osobiście, a wynikające na przykład ze zbyt małego doświadczenia zawodowego, niewystarczających kwalifikacji. Polska jest jednym z krajów, które przodują we wskaźnikach skolaryzacji. Jednakże upowszechnieniu edukacji towarzyszy zjawisko dewaluacji wykształcenia i rewaluacji dyplomu (Collins 1979). W sytuacji nasycenia rynku pracy i pogłębiającej się recesji absolwenci studiów wyższych muszą rozwijać nowe strategie radzenia sobie z ograniczonymi szansami zawodowymi, tj. samozatrudnienie lub też podejmowanie prac tymczasowych. Badania przeprowadzone w krajach OECD wskazują, iż wyjście ze stanu przedłużającej się bierności zawodowej do satysfakcjonującego zatrudnienia jest w przypadku młodych trudniejsze niż przejście z niskich stawek płacowych do bardziej korzystnego wynagrodzenia (Quintinin, Martin 2006).

Przedstawione w artykule analizy mają charakter ilościowy i wymagają pogłębionej interpretacji, uwzględniającej zarówno przepływy siły roboczej na transnarodowym rynku pracy Unii Europejskiej, jak również specyfikę badanych społeczeństw, charakterystykę krajowych rynków pracy i ich poszczególnych segmentów, m.in. przepisów umożliwiających młodym ludziom podejmowanie legalnego zatrudnienia już we wczesnym okresie ich życia. Kluczowe dla zrozumienia sytuacji młodych Europejczyków na rynku pracy wydaje się być dogłębne przyjrzenie się systemom edukacyjnym, które nakładają na młodych ludzi obowiązek szkolny, pozwalają na łączenie wiedzy teoretycznej z doświadczeniem zawodowym – w przypadku systemów dualnych bądź stanowią jedynie etap przedłużenia okresu młodości. Jakość posiadanych kwalifikacji, pozytywna i aktywna postawa wobec pracy powoduje wzrost szans na zatrudnienie w sektorze pierwotnym i rozwój kariery zawodowej. Czynniki makroekonomiczne wpływają istotnie na możliwości rozwoju zawodowego młodych ludzi, ale ich ostatecznie nie determinują.

Literatura

- BONI M., (RED) (2011), *Młodzi 2011*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa.
- BRYK A. S., RAUDENBUSH S. W. (1992), *Hierarchical Linear Models in Social and Behavioral Research: Applications and Data Analysis Methods*, CA: Sage Publication, Newbury Park.
- COLLINS R. (1979), *The Credential Society: An Historical Sociology of Education and Stratification*. Academic Press, New York.
- DOMAŃSKI H. (2004), *Struktura społeczna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- EDUCATION at Glance 2010. OECD Indicators, OECD 2011.
- GLOBAL Employment Trends for Youth. Special Issue on the impact of the global economic crisis on youth. ILO Geneva, sierpień 2010.
- IGLIĆKA K. (2011), Migracje długookresowe i osiedleńcze z Polski po 2004 roku – przykład Wielkiej Brytanii. Wyzwania dla statystyki i demografii państwa, [w:] Centrum Stosunków Międzynarodowych Raporty i Analizy, 5/2011.
- KOSEŁA K. (1999), *Młodzież*, [w:] *Encyklopedia Socjologii*, tom 2, red. Z. Boksański i in., Oficyna Naukowa, Warszawa.
- KRYŃSKA E. (1998), Wybrane teorie rynku pracy a prognozowanie, [w:] *Prognoza podaży i popytu na pracę w Polsce do roku 2010*, red. E. Kryńska, J. Suchocka, B. Suchocki, Wyd. IPiSS, Warszawa.
- QUINTININ G., MARTIN S. (2006), Starting well or losing the way? The position of youth in the labour market in OECD countries, OECD, Social, Employment and Migration Working Papers, No 39.
- SZTABIŃSKI P.B., SZTABIŃSKI F., (RED.) (2014), *Polska-Europa. Wyniki Europejskiego Sondażu Społecznego 2002-2012.*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa.
- YOUNG Europeans (2007), *Flash Eurobarometr 202* Gallup Organization.
- <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- <http://data.worldbank.org/>
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>

Aneta Foltyniewicz

**Young Europeans on the labour market and their professional chances
during the economic crisis**

Keywords: labour market, chances to find first job, young Europeans, education, migrations, quantitative analyses, macroeconomic indicators, comparative analyses, the European Social Survey (ESS).

The analyses presented in the article are quantitative. Their major aim is to show the changes in the life choices of young Poles and young Europeans during the economic crisis. Using the ESS data, the author compares the decisions made by young people in Poland and other 20 European countries at three time points – in 2006, i.e., in the 'pre-crisis time', in 2008 – the beginning of the crisis and 2010 – its deeper phase. She analyses how, over the four-year-period, the proportions of the respondents change – respondents who decide to choose one of the path in life: education, work, labour migration.